

JAN SEDLÁČEK

KE KLASIFIKACI DEFINIC POJMU INTELIGENCE V SOCIOLOGICKÉ LITERATUŘE

Problematičnost pojmu inteligence v sociologii

Přesto, že se zhruba od druhé poloviny XIX. století do našich dnů nahromadilo podivuhodně veliké množství studií, statí a článků, které se zabývají z nejrůznějších hledisek problematikou té či oné části příslušníků kategorie, která bývá označována názvem inteligence, sociologická literatura není dnes a nebyla ani v minulosti nikdy zvláště bohatá na díla, která by se zmíněnou kategorií zabývala *monograficky* a *komplexně*. To ostatně konstatoval už před třiceti lety I. A. Bláha ve své práci *Sociologie inteligence*,¹⁾ která byla vlastně prvním pokusem o všestranný sociologický popis a analýzu inteligence, a to nejen u nás, ale i v celé světové sociologii.

Zdá se, že jednou z nejvýznamnějších příčin poměrně malého počtu monografických sociologických děl o tzv. inteligenci je problematičnost odpovědi na otázku, co vlastně ve společenské skutečnosti tomuto běžně používanému názvu odpovídá a zda je vůbec možné zmíněnou sociální kategorii učinit předmětem sociologického zkoumání a popisu jako jakousi jednotnou a vnitřně spjatou sociální skupinu. Velké množství nejrůznějších definic inteligence, které byly vytvořeny přibližně od poloviny XIX. století, kdy tento pojem začal být v sociologickém smyslu používán, i stále nové a nové pokusy o jeho uspokojivé vymezení dnes, z nichž však žádné není všeobecně přijímáno, vnucují neodbytně otázku, zda vůbec je možné příslušníky zmíněné různorodé sociální kategorie jednou definicí obsáhnout a zda tato definice, podaří-li se ji už vytvořit, nebude mít natolik abstraktní charakter, že tím ztratí schopnost cokoli konkrétního o skutečnosti vypovídat a být prakticky použitelnou. Běží, krátce řečeno, o to, zda se stále nepodnikají pokusy vymezit jako integrovanou sociální skupinu jistou kategorii příslušníků společnosti, pro něž sice existuje už sto let společný název, ale kteří ve skutečnosti nejsou spjati žádnou jednotnou vnitřní vazbou, ani jinými společnými podstatnými znaky.²⁾

1) Praha, 1937, str. 8.

2) Na problematičnost obsahu a vymezování pojmu inteligence, jakož i na neudržitelnost jejího chápání jako jednotné vrstvy upozorňuje celá řada autorů. Tak např. *E. Urbánek* píše:

Je zajímavým faktem, který v této souvislosti mnohé napovídá, že zmíněná snaha a tendence chápat inteligenci jako jednotnou společenskou vrstvu byla tradičně zvláště silná v povědomí a běžném i teoretickém myšlení pouze některých národů, zatímco jinde tomu tak nebylo. Máme-li být konkrétní, pak k inteligenci jako ke zvláštní jednotné skupině se zpravidla přistupovalo například v českém a slovenském myšlení, a podobně i v Polsku, předrevolučním Rusku a pozdějším SSSR, v balkánských zemích apod. Naproti tomu v některých jiných zemích (např. ve Francii, Anglii a Spojených státech) inteligence takto chápána nikdy nebyla a ani dnes není.³⁾ Vykonavatelé duševní práce nejsou zde považováni za skupinu, která by byla spjata jednotnou sociální pozicí a vazbou. Tak např. nižší úředníci a kancelářští pracovníci (tzv. white collar) se sami považují a jsou v běžném i teoretickém myšlení považováni buď za část dělnické třídy, nebo (častěji) za složku tzv. střední třídy vedle řemeslníků a drobných obchodníků.⁴⁾ Naproti tomu jiní duševní pracovníci (zejména lékaři a právníci) jsou řazeni do zvláštní kategorie tzv. svobodných povolání, vědci a vyšší úředníci jsou považováni za část měšťanstva (zvláště ve Francii).⁵⁾ Obecně můžeme říci, že v těch zemích, kde se kapitalismus a moderní výrobní systém rozvinul brzy a kde pohltil celý život společnosti, jako tomu bylo ve Spojených státech, v Anglii a ve Francii, inteli-

„Vůbec bude asi nutné opustit onen velmi pohodlný způsob, kdy každá společenská skupina socialistické společnosti, která se nedá zařadit pod abstraktní schéma „dělnické třídy“ a „družstevního rolnictva“, byla začleněna velmi povrchně a formálně mezi inteligenci. Dnes ani všeobecný pojem vrstvy inteligence za socialismu nestačí k hluboké analýze rolí a funkcí nejrůznějších skupin duševní práce v socialistické společnosti. Když zařadíme technické pracovníky moderního průmyslu a vysokoškolsky vzdělané úředníky státní správy pod jeden pojem inteligence, zůstali jsme ještě u té nejprázdnější a nejpovrchnější abstrakce. Stejně tak není totožná vrstva ekonomické řídicí činnosti v průmyslu s představiteli technické inteligence v téže oblasti. Souhrnný pojem inteligence pro všechny pracovníky, které nelze bezprostředně zařadit do „tříd“ dělnické a rolnické, zakrývá ve skutečnosti reálnou rozmanitost, diferencovanost funkcí a výkonů nejrůznějších skupin a vrstev socialistické dělby práce i v nadstavbové oblasti.“ (Struktura a dynamika třídní společnosti, Praha 1966, str. 137.) Podobný názor vyslovil i Z. Wójcik: „... / pojem inteligence nelze přesně definovat, a to pro složitý charakter této vrstvy. Bylo by tudíž správné vzdát se dalších pokusů o formulaci vyčerpávající definice, tím spíše, že jsme svědky procesu, kdy se vydělují určité profesionální skupiny vnitřně spjaté různými psychosociálními a ekonomickými vazbami. Tyto skupiny se budou v důsledku rostoucí odborné specializace stále silněji odlišovat a uzavírat do okruhu svých zájmů a potřeb.“ (Rozwój pojęcia inteligencji, Wrocław — Warszawa — Kraków 1962, s. 65.) A konečně J. Kossak napsal: „Inteligence se zabývá hlavně duševní a ideovou prací, v důsledku čehož musí v podobě ideologických požadavků formulovat aktuální sociální potřeby příslušných skupin a tříd. A tak *formální pospolitost jejich úkolů* vytváří fikci *reálné pospolitosti* zájmů celé inteligence nebo její značné části. Avšak podobnost, či dokonce do jisté míry shodnost funkcí není základem úplné vnitřní integrace, leč právě naopak — opravdovou vazbu rozbíjí.“ (Kultura, pisarz, społeczeństwo, Warszawa 1964, str. 283.)

³⁾ Na tuto skutečnost upozorňuje např. J. Żarnowski v práci O inteligencji polskiej lat międzywojennych, Warszawa 1965, str. 12 n.

⁴⁾ Viz C. W. Mills: White Collar, The American Middle Classes, New York 1951, část 2. Svět lidí v bílých límečcích.

⁵⁾ Viz R. Johannet: Eloge du bourgeois français, Paris 1924, str. 53 n.

gence jako samostatná vrstva nikdy neexistovala.⁶⁾ Naopak tam, kde se kapitalismus rozvinul poměrně pozdě (např. ve východoevropských zemích), se taková vrstva vytvořila. Je zajímavé, že analogická sociální skupina se dnes vyděluje i v zemích, které jsou v hospodářském i společenském vývoji opožděné, tj. v nově vzniklých afrických a asijských státech. O podobné skupině se dá ostatně hovořit, i pokud běží o většinu jihoamerických zemí.

Řada teoretiků⁷⁾ se shoduje v tom, že příčinou vydělení této kategorie jako zvláštní samostatné skupiny byl malý počet vzdělaných lidí v dané společnosti, poměrně nízká kulturní úroveň lidových mas, jakož i slabost buržoazie v příslušné zemi. To bylo typické jak pro většinu východoevropských národů v XIX. století, tak je to charakteristické dnes pro bývalé kolonie, které jsou v důsledku desítky a stovky let trvající koloniální nadvlády kulturně zaostalé. Každý člověk v těchto zemích, který ukončil třeba jen střední školu, se svou kulturní úrovní a svým vzděláním vzdaluje průměrnému občanu, jenž je velmi často analfabet a žije v primitivních podmínkách.

V zemích vysoce rozvinutých bylo umění číst a psát v polovině XIX. století mnohem více rozšířeno než v zemích sociálně, ekonomicky i kulturně zaostalejších. Více lidí zde rovněž absolvovalo střední a vysoké školy. Samo vzdělání je tudíž tolik neodlišovalo od jiných příslušníků společnosti a nebylo důvodem, aby se z nich vytvořila zvláštní, od ostatních značně odlišná vrstva.

Kromě uvedených příčin přispělo k relativnímu vydělení inteligence například v českých národních podmínkách také to, že poměrně dlouho zde neexistovala nějaká skupina, která by svým ekonomickým a politickým postavením byla vedoucí silou národa (šlechta, buržoazie). Tuto roli plnili — alespoň v oblasti duchovního života — po určitou dobu právě příslušníci inteligence, což nesporně rovněž přispívalo k tomu, že se považovali, byli považováni a objektivně skutečně byli zvláštní skupinou spjatou společnou ideovou vazbou a společným posláním.⁸⁾

⁶⁾ Podobný názor vyslovil rovněž J. Szczepeński: „Taková vrstva inteligence, jaká se vytvořila v Polsku, s těmi charakteristickými vlastnostmi, jaké má, je produktem zbytků feudalismu, které nebyly úplně zničeny v rámci ještě nerozvinutého kapitalismu. Země, ve kterých se kapitalismus plně rozvinul, nemají takovou společenskou vrstvu. Tam se vytvořily pevné kategorie duševních pracovníků podle zaměstnání, tvořící určitou hierarchii intelektuální kvalifikace a ekonomického postavení, ale nevytvořila se vrstva inteligence, která by tvořila určitou jednotu, mající společné úkoly a ideály, lišící se od ostatních vrstev a tříd představami o svém výjimečném poslání a postavení a svými zvyky.“ (Inteligencja i społeczeństwo, Warszawa 1957, str. 9–10.)

⁷⁾ Např. J. Szczepeński: *Inteligencja i społeczeństwo*, Warszawa 1957, str. 22–24, R. V. Daniels: *Intellectuals and the Russian Revolution*, *The American Slavic and East European Review* č. 2, 1961, str. 271, R. Aron: *Koniec wieku ideologii*, Paris 1956, kap. VII, M. Malia: *What is the Intelligentsia ?*, v díle *The Russian Intelligentsia*, red. R. Pipes, New York 1961, str. 14, M. Ossowska: *Socjologia moralności*, Warszawa 1963, str. 200–219, J. Żarnowski: *Struktura społeczna inteligencji w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1964, str. 60–62.

⁸⁾ J. Żarnowski upozorňuje, že to byla rovněž jistá opozičnost, již se inteligence ve východoevropských zemích vyznačovala, která přispívala k jejímu sjednocování a posilování vnitřní vazby: „Někteří autoři, kteří se zajímají především o historii ruské inteligence, mají sklon

Jakkoli tedy uznáme, že v některých evropských zemích v minulém století relativně samostatná jednotná vrstva inteligence existovala, s tím, jak byly postupně vývojem odstraňovány podmínky, jež jí daly vzniknout, takovýto charakter ztrácela. Dnes jsou ovšem už i tyto země zpravidla ve stadiu, kdy lidé, pro něž hlavním důvodem zařazení do inteligence bylo jejich vzdělání a vykonávání duševní práce, se od sebe sociálně často liší natolik, že jejich včleňování do jedné společenské vrstvy je čímsi umělým a neodpovídá skutečnosti.⁹⁾

Proč však k takovýmto pokusům zejména v dílech a vystoupeních některých teoretiků a politických činitelů hlásících se k marxismu neustále dochází? Zdá se, že to způsobují dvě okolnosti: 1. tradice, 2. zjednodušené pojetí třídní struktury kapitalistické a zejména socialistické společnosti, které bylo až donedávna vydáváno za důsledně marxistické, jež však bylo založeno na některých zkreslených a vulgarizujících Stalinových názorech.

Není cílem této stati zabývat se podrobně otázkou zmíněného zjednodušeného pojetí. Učinili tak výstižně před námi už jiní autoři.¹⁰⁾ Stačí upozornit pouze na jeho základní rysy: Socialistická společnost byla považována za společnost třídní, v níž existují dvě základní třídy — dělníci a kolchozní (družstevní) rolníci. Za hlavní znak, jímž se tyto třídy od sebe liší, byl pokládán poměr k výrobním prostředkům, jinak řečeno, odlišný typ vlastnictví v průmyslu a v zemědělství. Zatímco v průmyslu existuje podle této teorie vlastnictví všelidové, v zemědělství vlastnictví skupinové. To měl být základ všech ostatních diferencí mezi uvedenými třídami. Vedle těchto dvou tříd zde podle zmíněného pojetí existuje zvláštní vrstva či mezivrstva — inteligence. Netvoří třídu — v tomto ohledu je jaksi „méněcennější“ — a to především proto, že nemá jasně vymezený vztah k výrobním prostředkům, není ekonomicky samostatná a ani politicky není schopna samostatného vystoupení. Pokud běží o její funkci, byla na prvním místě zdůrazňována její „služebnost“ vládnoucí třídě. Jako žádoucí cíl bylo vytyčováno, aby s vývo-

uvádět jako základní rozlišující znak inteligence opoziční politický postoj, který měla tato kategorie zaujímat v předrevolučním Rusku i v jiných hospodářsky zaostalých zemích vůči oficiálnímu, konzervativnímu režimu. Malé pole působnosti pro lidi pracující v intelektuálních povoláních v ekonomicky zaostalých zemích je nutí k tomu, aby vytvořili zvláštní vrstvu, pro kterou je charakteristický frustrační postoj, již by v jiných hospodářských podmínkách nevytvořili, neboť by se stali příslušníky jistých jiných společenských vrstev a tříd.“ (Struktura społeczna inteligencji w Polsce w latach 1918—1939, Warszawa 1964, str. 41.)

⁹⁾ „Je třeba počítat s tím, že v rozvinutých průmyslových společnostech inteligence jako výrazná a zvláštní sociální skupina (...) začne zanikat a že ji zastoupí profesionalizované a specializované pracovní skupiny odlišené díky jiným kritériím, a kromě toho rozdílně situované z hlediska hierarchie společenského prestiže.“ (J. Hochfeld: Studia o marksowskiej teorii społeczeństwa, Warszawa 1963, str. 183—184.)

¹⁰⁾ V poslední době zejména: E. Urbánek, K. Michňák: Společenské třídy, Praha 1964, K. Michňák: Třídy a stát, v díle Historický materialismus, Praha 1965, E. Urbánek: Struktura a dynamika třídní společnosti, Praha 1966, P. Machonin: K celkové charakteristice sociální struktury socialistické společnosti, v díle Sociální struktura socialistické společnosti, Praha 1966, W. Wesolowski: Klasy, warstwy i władza, Warszawa 1966.

jem socialismu tato vrstva co nejrychleji ztrácela své specifické znaky a sblížovala se s dělnickou třídou a družstevním rolnictvem až k úplnému splynutí s nimi. Za hlavní znak této vrstvy bylo pokládáno vykonávání duševní práce, případně vyšší vzdělání. Další diferenciaci na kategorie uvnitř inteligence se zpravidla neprováděla. (Ovšem kromě diferenciaci, která byla považována za hlavní, na tzv. starou a novou, socialistickou, lidovou inteligenci.) Do inteligence byli tedy zařazováni akademikové i účetní, umělci i písáčky, lékaři i zdravotní sestry apod.¹¹⁾

Tendence chápat inteligenci jako jednotnou vrstvu zahrnující všechny ty příslušníky společnosti, které není možné začlenit do jiných známých tříd, se přenášela i na kapitalistickou společnost. Jediná a hlavní diferenciaci, která se zde uznávala, byla diferenciaci politická; jejím rozhodujícím kritériem byla otázka, které ze dvou základních tříd inteligence především slouží.

Na skutečnost, že představa o jakési jednotné vrstvě, jíž má inteligence za socialismu být, už předem, apriorně ovlivňovala pojetí reálně existující kategorie duševních pracovníků, upozornil Jan Szczepański.¹²⁾ Tento autor nejprve připomíná, že existuje mnoho znaků, jimiž jsou různé skupiny inteligence navzájem oddělovány. Jako markantní příklad dvou skupin duševních pracovníků, které se od sebe po mnoha stránkách liší, uvádí na jedné straně duchovenstvo, na druhé pak důstojníky. Někteří sociologové se však domnívají, že inteligenci jako celek spojují společné kulturní znaky, nabyté vzdělání a vztahy ke kultuře. Dále se domnívají, že inteligence si vytváří určitý způsob života a zvláštní bariéry, jež ji oddělují od fyzicky pracujících. Szczepański namítá, že to vše platilo dříve, zhruba řečeno v době přechodu od feudalismu ke kapitalismu a v počátcích kapitalistické společnosti. Dnes se už o něčem podobném nedá hovořit.

Jan Szczepański však hlavně kritizuje ono pojetí, na které jsme už upozornili a které bylo donedávna značně rozšířené mezi teoretiky hlásícími se k marxismu. Je to názor, že po socialistické revoluci, kdy dochází ke změnám ve složení inte-

¹¹⁾ Takovéto pojetí se rozšířilo v pracích prohlašujících se za marxistické zejména od roku 1936. Souviselo to se Stalinovým projevem o návrhu nové ústavy, který zmíněné schéma socialistické třídní struktury obsahoval. Při této příležitosti je třeba upozornit na to, že v prvních letech po Říjnové revoluci bylo možné v sovětském Rusku sledovat slibný rozběh teoretického zpracování problematiky inteligence v podobě řady zajímavých a podnětných článků, statí a studií zabývajících se postavením této kategorie ve společnosti, jejím vztahem k socialistické revoluci, k dělnické třídě, její úlohou v marxistické straně apod. Uvedené práce měly poměrně věcný charakter, nezjednodušovaly problematiku, a co hlavního — přes svou dobovou omezenost — snažily se přistupovat k příslušníkům inteligence diferencovaně. V žádném případě v této kategorii nespatořovaly jakousi zcela jednotnou skupinu. Máme zde na mysli zejména tyto práce: Očerki kultury revoljucionnogo vremeni, 1922, A. V. Lunačarskij: Ob intëlligencii, Moskva 1923, A. V. Lunačarskij: Intëlligencija v jejo prošlom, nastojaščem i buduščem, 1924, Voprosy kultury pri diktature proletariata, 1925, J. Larin: Intëlligencija i sovëty, sine, S. J. Volfson: Intëlligencija kak socialno-ekonomičeskaja katëgorija, Moskva—Leningrad 1926. Charakter pozdějších prací sovětských autorů o inteligenci — pokud vůbec v dalších letech vznikaly — se bohužel radikálně změnil.

¹²⁾ J. Szczepański: Struktura inteligencji w Polsce, Kultura i Społeczeństwo, č. 1—2, roč. IV, 1960, str. 44—46.

ligence, kdy zaniká její sepětí s různými, často nepřátelskými sociálními třídami, kdy se hluboce mění její společenské funkce a kdy konečně vzniká i oficiální definice této kategorie jako třetí základní vrstvy pracujících, se vytvářejí předpoklady k tomu, aby se v ní vytvořily pevné vnitřní svazky.

Szczepański si klade otázku, jaké jsou znaky, které nám dovolují hovořit o tom, že určitá kategorie lidí je skupinou spjatou vnitřními vazbami. Odpovídá, že těchto znaků je sedm: 1. existence společných ekonomických zájmů, 2. vytvářející se společná sociální ideologie, 3. společný převažující způsob myšlení, 4. pocit solidarity mezi členy, 5. existence společných institucí, 6. existence společných organizací, 7. společná politická reprezentace. Z tohoto hlediska pak zkoumá dnešní polskou inteligenci a dochází k závěru, že ani jedním z těchto znaků se tato kategorie jako celek nevyznačuje: 1. Ti lidé, kteří jsou zpravidla za příslušníky inteligence označováni, nemají společné ekonomické zájmy, a to pro nesterodnost místa, jež zaujímají ve výrobním procesu. 2. Hlavně v důsledku této skutečnosti neexistuje u této kategorie ani jednotné společenské vědomí, ani jednotný způsob myšlení. Autor sice upozorňuje na jevy, které napomáhají vzniku takového vědomí a které plynou z nabytého vzdělání, z rostoucího společenského významu vědy a techniky, z přesvědčení, že soutěžení dvou soustav se stane především soutěží vědců a techniků a že společenské záležitosti budou stále více vyžadovat vědecké řešení. Působí zde rovněž některé tradiční tendence, jako je úcta k vědě a vůbec ke kulturním hodnotám. To vše se však projevuje jen u některých příslušníků této kategorie, jako celek polská inteligence takovéto společné vědomí nemá. 3. V celé kategorii neexistuje také nic, co bychom mohli nazvat pocitem solidarity. Nejsou-li společné zájmy, společná skupinová ideologie, ani společný způsob myšlení, je to ostatně zcela pochopitelné. Namísto toho se uvnitř zmíněné kategorie projevují dokonce jisté závažné rozpory. Szczepański jako příklad uvádí nechuť tvůrčí inteligence vůči byrokracii. Existuje rovněž tendence směřující k tomu, že se jednotlivé kategorie inteligence uzavírají do sebe. 4. Ani společné jednotné instituce, organizace a politickou reprezentaci inteligence jako celek nemá.

A tak Jan Szczepański dochází k závěru, že to, co je dnes v Polsku označováno názvem inteligence, je soubor sociologických a profesionálních kategorií, mezi nimiž existuje pouze velmi slabá vnitřní vazba, která se omezuje na existenci vědomí náležitosti k inteligenci, přičemž tento pocit vystupuje u různých kategorií duševních povolání s různou silou. Zanikají rovněž vnější symboly, odlišující tzv. inteligenci jako celek od jiných vrstev a společenských tříd. Např. zvláštní životní styl, způsob oblékání, bydlení apod. Domníváme se, že tento Szczepaňského závěr je správný a platí nejen o dnešní inteligenci polské, leč i o inteligenci ve všech vyspělejších socialistických zemích. (O tom, že v soudobých vyspělých kapitalistických společnostech netvoří inteligence jednotnou vrstvu, jsme se už zmínili.)

Pluralita definic inteligence a jejich různé klasifikace

Z toho, co jsme uvedli v předchozí části, plyne, že snahy o vymezení inteligence jako určitého jednotného sociálního celku musely v novější době, a zejména pak v posledních desetiletích, nutně narážet na nepřekonatelné překážky, a to proto, že to byly pokusy podřadit pod jeden pojem kategorie sociálně značně odlišné. Je logické, že ve zmíněných definicích nikdy nebyla postižena tzv. inteligence jako celek, nýbrž zpravidla jen určité její části, jež se autorovi definice jevily z toho či onoho důvodu jako nejnápádnější, nejpočetnější nebo nejvýznamnější. Tím také pochopíme nesmírnou bohatost různých definic inteligence, jak je nacházíme v teoretické literatuře, i neobyčejnou různorodost pojetí toho, co inteligence je a kdo do ní patří v běžném myšlení.

Skutečností, že v běžném myšlení, tj. u lidí, kteří se profesionálně nezabývají vymežováním inteligence, se názory na to, co je inteligence a kdo do ní patří, rozcházejí, si povšiml např. I. A. Bláha v knize, o níž jsme se už zmínili, a věnoval této otázce zvláštní podkapitolu nazvanou *Inteligence v myšlení lidovém*.¹³⁾ Opírá se v ní o odpovědi na dotazníky Komenského vyšší školy lidové v Brně při příležitosti přednášky profesora J. L. Fischera „Problém inteligence“.

Odpovědi, které Bláha uvádí, ukazují, že v běžném myšlení se stereotyp inteligence vyčerpává v podstatě pět znaků. Představitelé této kategorie jsou většinou charakterizováni jako lidé, kteří se vyznačují buď 1. vyšším vzděláním než je obecný průměr, tedy vyšším stupněm kvalifikace, nebo 2. vyšší inteligencí, vyšší schopností rozumových (racionálních) úvah ve srovnání s ostatními lidmi, kteří se řídí více city, vášněmi a instinkty, tedy určitými psychickými vlastnostmi, nebo 3. mravní a tělesnou čistotou, rovnováhou mezi rozumem a citem, tedy jistými vlastnostmi morálními, nebo 4. duševní tvořivostí (vynálezci, vědci, umělci, spisovatelé atd.) a vůdčím postavením ve společnosti, tedy určitými sociálními funkcemi, nebo 5. lepším hmotným postavením, než je běžný průměr, tedy jistými znaky ekonomickými.

Ze všech odpovědí, o kterých se Bláha zmiňuje, vyplývá pro nás z hlediska problému, který sledujeme, několik důležitých závěrů. Předně ten, že v chápání toho, které příslušníky společnosti do inteligence zařadit, neexistuje v běžném myšlení jednota. Za druhé, uváděné charakteristiky zpravidla vymezují tuto kategorii znaky jinými než sociologickými. Dochází pak k tomu, že velmi často jsou do inteligence zařazováni „inteligentní“ dělníci, rolníci apod. Za třetí, pokud jsou jako určující uváděny znaky morální, jde o vlastnosti obecně hodnocené jako kladné, chvályhodné a zasluhující úcty.

Nelze ovšem zapomínat, že bohužel nemáme jakékoli informace o vzorku, který byl při přednášce J. L. Fischera dotazován. Nicméně se zdá, že zmíněné názory

¹³⁾ I. A. Bláha: *Sociologie inteligence*, Praha 1937, s. 31–35.

do značné míry odpovídají obecně rozšířenému myšlenkovému stereotypu inteligence u nás ve třicátých letech.

Nebylo by jistě bez zajímavosti porovnat tyto odpovědi s odpověďmi dnešními. Protože však žádný výzkum, který by nám dal materiál ke srovnání, v současné době u nás proveden nebyl, musíme se spokojit alespoň s tím, co jako typické znaky dnešního názoru „prostého“ člověka na inteligenci v Polsku uvádí Jan Szczepański. Polský sociolog se zmiňuje o těchto 13 různých odpovědích, které do inteligence zařazují: 1. inteligentní lidi, 2. vzdělané lidi, 3. lidi, kteří zaujímají vyšší místa, 4. lidi, kteří vykonávají práci, která vyžaduje vědecké poznatky a odborné vzdělání, 5. lidi, kteří tvoří kulturu neboli intelektuální elitu, 6. specialisty, 7. myslící dělníky, 8. lidi, kteří jsou ve svém prostředí kulturními vůdci, 9. lidi bez morálních zásad, 10. ideologicky nepevné skeptiky a cyniky, 11. lidi, kteří si vždy umějí poradit, 12. lidi samostatně myslící, 13. lidi umějící zacházet se svým rozumem.¹⁴⁾

Porovnáme-li odpovědi uváděné Bláhou a znaky, které uvádí Szczepański,¹⁵⁾ zjistíme, že podstatná kritéria pro zařazení lidí do inteligence se ve vědomí „prostých“ lidí nezměnila. Také ve druhém případě je to buď vyšší stupeň kvalifikace (znaky 2, 4 a 6), nebo psychické vlastnosti (znaky 1, 7, 12 a 13), nebo vlastnosti morální (znaky 9, 10 a 11), nebo sociální funkce (znaky 5 a 8), nebo konečně sociálně ekonomické postavení (znak 3).

Jedinou závažnou změnou, která by zasloužila bližší vysvětlení, je okolnost, že pokud jsou jako kritérium uváděny znaky morální, jde o vlastnosti obecně hodnocené jako negativní. Jakkoli pochopitelně neběží o názor všech příslušníků a skupin socialistické společnosti, nelze jej prostě přejít, neboť o jeho existenci svědčí i některé další symptomy, které se občas ve veřejném životě projeví. Protože však jde o otázku, která zaslouhuje samostatnou a hlubší analýzu, nebudeme se jí v této souvislosti zabývat.

Z hlediska problematiky, kterou v naší stati sledujeme, je podstatné, že v tzv. běžném myšlení jsou jako typické vlastnosti, jimiž je inteligence charakterizována, uváděny zpravidla znaky povrchní, na první pohled zjizitelné a viditelné, avšak často nepodstatné, že je obyčejně absolutizován znak jediný a přehlíží se všechny ostatní a že rozsah pojmu inteligence je zpravidla širší, ale někdy i užší, než je skutečný rozsah kategorie, kterou označuje. Celkově můžeme shrnout to, k čemu jsme zatím dospěli, do závěru, že v běžném myšlení se názory na otázku, koho do inteligence zařazovat, značně rozcházejí, přičemž zde ovšem existuje silná tendence chápat inteligenci jako jednotnou sociální skupinu.

¹⁴⁾ Viz *J. Szczepański: Struktura inteligencji w Polsce, Kultura i Społeczeństwo*, č. 1—2, roč. IV, 1960, str. 28.

¹⁵⁾ Mohla by se objevit námitka, zda má takové srovnání smysl, běží-li o dva různé národní kontexty. Domníváme se, že smysl má. Vycházíme z předpokladu, že ve své podstatě jsou soudobé názory běžného myšlení v Polsku i v ČSSR na to, co je inteligence, do značné míry shodné.

Jak jsme již uvedli, není to pouze myšlení „prostých“ lidí, kde se názory na inteligenci různí. Značnou nějednotnost, rozdíly a rozpory nacházíme i v těch vymezeních inteligence, která si čini nárok na vědecký přístup, a jsou tedy dílem lidí, pro něž zkoumání této kategorie je předmětem profesionálního zájmu.

Definice inteligence existuje ve světové společenskovědní literatuře nepřehledně množstvím.¹⁶⁾ Právě tak existuje rovněž ne jeden pokus, jak toto množství klasifikovat, vněst do něj určitý řád.

Vůbec prvním z nich je patrně klasifikace, kterou provedl ve dvacátých letech sovětský autor S. J. Volfson.¹⁷⁾ Ten rozděluje názory na to, co je inteligence, jak se objevovaly v literatuře posledních desetiletí XIX. a prvních desetiletí XX. století, do pěti skupin. 1. Ty, které se domnívají, že inteligence jako samostatná skupina neexistuje, a prohlašují dále, že běží o sociální kategorii netřídní, nadtřídní a mimotřídní, kterou je možné poznat pouze pomocí subjektivně etického kritéria. 2. Ty, které prohlašují, že inteligence netvoří samostatnou skupinu, ale náleží k různým třídám a vrstvám společnosti. Neexistuje tudíž inteligence jako taková, ale pouze inteligence šlechtická, buržoazní, maloburžoazní, rolnická, proletářská atd. Vzdělané vrstvy, vědecky kvalifikované špičky třídy jsou obyčejně jejími ideology a organizátory. 3. Ty, které vycházejí z předpokladu, že inteligence jako celek patří v třídní společnosti k jedné ze tříd a je její složkou. Nejčastěji je řazena buď k maloburžoazii, nebo k proletariátu. 4. Ty, které se domnívají, že inteligence je zvláštní třída kapitalistické společnosti poslední epochy. 5. Konečně ty, které prohlašují inteligenci za zvláštní sociální vrstvu třídní společnosti, která však není plně konstituovanou třídou, a musí být proto zkoumána jako mezitřídní skupina.

Československý sociolog Bláha nejprve dělí všechny základní vědecké definice inteligence na dvě velké skupiny: 1. na ty, které „ohraničují oblast inteligence na základě znaků spíše sociálně psychických“, 2. na ty, „které vypočítávají spíše sociologické typy inteligence“.¹⁸⁾ Do první skupiny řadí takové definice, které vymezují inteligenci specifickými psychickými vlastnostmi jejích příslušníků, jako je inteligence, charakter, jako jsou dále dovednosti, schopnosti atd. Do druhé pak ty, které kladou důraz na sociální a zejména funkční rysy příslušníků inteligence. Jsou to definice, které vymezují inteligenci jejím vůdčím posláním ve společnosti,

¹⁶⁾ Tak např. Bláha uvádí v *Sociologii inteligence* (Praha 1937) v kapitole *Inteligence v myšlení vědeckém* (str. 35–48) okolo 25 různých definic inteligence, Szczepański zjistil, že „množství definic zformulovaných pro vymezení kategorie označené výše uvedenými názvy (běží o řadu názvů, jimiž jsou v angličtině označovány různé kategorie duševních pracovníků — J. S.) jde do stovek. Jen v americké literatuře je možné se setkat s 50 různými definicemi názvu *intellectual*. Množství definic inteligence v polském písemnictví jde také do desítek.“ (*Mitologizacja intelektualistów, Studia Socjologiczne* č. 3, 1962, str. 7.) Na jiném místě se těž autor pokusil o přehled a klasifikaci více než 60 definic inteligence a intelektuálů (*Intellectuals in Contemporary Societies*, Stanford 1961).

¹⁷⁾ Viz jeho práci *Intelligencija kak socialno-ekonomičeskaja katěgorije*, Moskva—Leningrad 1926.

¹⁸⁾ I. A. Bláha: *Sociologie inteligence*, Praha 1937, str. 35.

vyšším vzděláním, sociálně ekonomickou pozicí a rolí (sem řadí rovněž definice autorů, kteří se hlásí k marxismu), sociálně etickými rysy, superioritou ve vztahu k ostatním příslušníkům společnosti, vykonáváním duševní práce, profesemi, které vykonávají její příslušníci, odvětvími sociálního života, v nichž působí apod.

Jiný pokus o klasifikaci definic inteligence nacházíme u polského autora Janusze Żarnowského.¹⁹⁾ Ten nejprve upozorňuje na závažnou skutečnost, která při zmíněné klasifikaci bývá často, avšak neprávem přehlížena: že totiž existují významné rozdíly ve vymezení inteligence mezi autory pocházejícími z hospodářsky vyspělých průmyslových západních zemí a autory ze zemí hospodářsky méně rozvinutých.²⁰⁾ To je myšlenka, se kterou je jistě nutno plně souhlasit a která je dalším příspěvkem k objasnění skutečnosti, proč se pokusy o vědecké vymezení inteligence ve svých výsledcích tolik rozcházejí.

Po tomto výchozím upozornění přistupuje Żarnowski k vlastnímu návrhu na klasifikaci nejvýznamnějších definic inteligence. Rozděluje je do tří skupin: 1. Názory, které se snaží adekvátně vymežit inteligenci na základě jejích psychických znaků či vztahu k duchovní kultuře. 2. Pokusy chápat inteligenci jako sociální skupinu, která je skupinou zvláštní, nicméně srovnatelnou se sociálními skupinami takového typu, jako jsou třídy (např. dělnická třída) nebo vrstvy (např. rolnická a maloburžoazní vrstva). 3. Názory, které chápou inteligenci jako soubor určitých (tj. intelektuálních) profesionálních kategorií.²¹⁾

S několika pokusy o klasifikaci definic inteligence se setkáváme u Jana Szcze-

¹⁹⁾ Viz jeho práci *Struktura społeczna inteligencji w Polsce w latach 1918—1939*, Warszawa 1964.

²⁰⁾ „První nejjednodušší zaměňovali pojmy intelektuálové a inteligence. Bylo to tím snadnější, že na západ od Labe se vlastně vrstva inteligence v takové podobě, jaké nabyla v zemích střední a východní Evropy, nevytvořila. Zkoumajíce spíše skupinu mnohem užší než je inteligence, skupinu kulturně tvůrčí, měli tendenci definovat pojem inteligence obecně v termínech, které podle našeho obvyklého způsobu vyjadřování by spíše odpovídaly skupině intelektuálů. Takovou skupinu bylo snadnější definovat v kategoriích vztahu ke kultuře, či dokonce v kategoriích psychologických (určité duševní a charakterové znaky) než v kategoriích historickosociologických. Tak postupovali Michels, Mannheim a Geiger. Badatelům, kteří měli před očima skutečnou „inteligenci“ ve významu, jenž se vytvořil ve střední a východní Evropě, byla bližší sociologická definice inteligence jako společenské vrstvy (zejména v Rusku). Je ovšem závažnější skutečností, že se někdy v teoretických pracích, jejichž tvůrci by snad měli věnovat největší pozornost přesnosti termínů, které používají, setkáváme bez komentáře se srovnáváním soudů, jež se týkají inteligence ve smyslu východoevropském a „inteligence“ (*recte* intelektuálů) na Západě. V každém případě se podstatně rozdíly v systému společenské stratifikace mezi Východem a Západem staly nesporně jednou z hlavních příčin rozdílu rovněž v názorech badatelů.“ (J. Żarnowski. *Struktura społeczna inteligencji w Polsce w latach 1918—1939*, Warszawa 1964, str. 36—37.)

Podobně už Bláha v souvislosti s rozborem názorů francouzského autora Goblot, který používal název intelektuálové, poznamenal: „Podle Golbota tvoří tedy intelektuálové část povolání liberálních a s nimi část buržoazie. Bude nutno se otázat, zda pojem intelektuála (v tomto Goblotově slova smyslu) vyčerpává plně rozsahové kategorie sociální, které se u nás a ve slovanských zemích nazývají hromadným pojmenováním inteligence.“ (I. A. Bláha: *Sociologie inteligence*, Praha 1937, str. 25.)

²¹⁾ J. Żarnowski: *Struktura społeczna inteligencji w Polsce w latach 1918—1939*, Warszawa, s. 38—45.

paňského. Je to předně rozčlenění, které provedl ve své stati *Struktura inteligence v Polsku*.²²⁾ Rozeznává zde sedm skupin kritérií, na jejichž základě bývá inteligence vymezována: 1. Kritéria formálně právní; podle nich patří do inteligence všichni lidé, kteří vykonávají kvalifikované práce na základě závazných předpisů jako práce duševní, a z toho důvodu mají zvláštní pracovní smlouvu. V praxi každodenního života je to patrně kritérium nejvíce používané. 2. Kritéria vykonávaných činností či vykonávané sociální funkce. Podle těchto kritérií se mezi inteligenci počítají jen některé kategorie duševních pracovníků, kteří vykonávají společenské činnosti vyznačující se vyšším stupněm důležitosti a odpovědnosti. 3. Kritéria kvalifikace a skutečně ovládaných dovedností, lhostejno jak dosažených. Do takto definované inteligence patří všichni, kteří dosáhli v nějaké oblasti praxe dovedností, které jim umožňují zaujímat vedoucí a dozorčí postavení. 4. Kritéria vzdělání potvrzeného diplomem nebo vysvědčením. Podle tohoto vymezení patří do inteligence ti, kteří ukončili střední nebo vysokou školu. 5. Kritéria psychických znaků, např. inteligence v psychologickém významu, velké duševní schopnosti nebo také někdy morální hodnocení. Kritéria jsou používána různě, zvláště kritérium morálních vlastností. Někteří do inteligence zařazují pouze lidi, kteří jsou morálně na výši, jiní naopak mají tendenci připouštět, že sem patří hlavně lidé s velmi elastickou morálkou. 6. Kritéria vztahu ke kultuře. Podle nich do inteligence patří pouze buď tvůrci reprezentativní kultury (bez tvůrců lidové kultury), nebo lidé, kteří mají zvlášť aktivní vztah ke kultuře, i když jenom spotřební. 7. Kritéria odvolávající se na sociologické znaky. Podle nich je inteligence společenská vrstva, která je vymezena formou seskupení, institucemi a charakteristickými bariérami, které ji oddělují od ostatních. Marxističtí sociologové vydělují inteligenci jako vrstvu, která se vyznačuje zvláštním místem ve výrobním procesu, jež vyplývá z dělby práce.

O jinou klasifikaci se Jan Szczepeňski pokusil ve studii *Intelektuálové v soudobých společnostech*²³⁾ a ve stati *Mytologizace intelektuálů*.²⁴⁾ Zde se však už nezabývá definicemi celé kategorie, jež bývá označována názvem inteligence, leč pouze její částí, pro niž se používá název intelektuálové. Rozděluje zmíněné definice do sedmi skupin. 1. Definice sokratické, které vymezují intelektuály jako nezištné strážce pravdy, dobra a spravedlnosti neboli jejich vztahem k tzv. věčným hodnotám. 2. Definice vymezující uvedenou kategorii jejím vztahem ke kultuře. 3. Definice sociologické, které vymezují intelektuály jako společenskou kategorii nebo vrstvu. 4. Definice, podle nichž jsou intelektuálové třídou zprostředkovatelů předávající širokým masám ideje a kulturní hodnoty vytvořené umělci, vědci a filosofovy. 5. Definice, které hledají kritéria typická pro intelektuály v jejich

²²⁾ *J. Szczepeňski: Struktura inteligencji w Polsce, Kultura i Społeczeństwo, č. 1—2, roč. IV, 1960, str. 28—30.*

²³⁾ *J. Szczepeňski: Intellectuals in Contemporary Societies, Part I, Center for Advanced Study in the Behavioral Sciences, Stanford 1961.*

²⁴⁾ *J. Szczepeňski: Mitologizacja intelektualistów, Studia Socjologiczne č. 3, 1962, str. 5—27.*

psychologických znacích, 6. Definice, které vymezují intelektuály jejich stupněm vzdělání. 7. Definice pejorativní, které jako hlavní znak intelektuálů uvádějí jejich různé vlastnosti hodnocené jako negativní.

Podle Szczeпаńského byly tyto způsoby vymezování intelektuálů typické zejména pro období před druhou světovou válkou. Po ní — zvláště v době studené války — se začínají názory na intelektuály, a tudíž také na jejich definice, měnit. „Není to osobnost intelektuála — píše Szczeпаński — jeho světový názor, jeho schopnost tvořit kulturní hodnoty, na co se klade důraz, leč jeho užitečnost jakožto experta tvořícího zbraň, působivou propagandu, novou výrobní technologii a dobývajícího nová odbytíště. Hodné zájmu se stává pouze to, co přispívá k vytváření užitečných hodnot.“²⁵⁾ Protože kádry vědců a techniků, krátce to, co Szczeпаński označuje jako scientific and technological manpower, se staly rozhodujícím činitelem politické, ekonomické a vojenské síly, zrodila se v nedávných letech rovněž nová definice intelektuálů. Vymezují se jako tzv. kvalifikované kádry.

Tuto klasifikaci definic inteligence, respektive intelektuálů Szczeпаński ještě zčásti modifikoval ve své poslední dosud publikované studii o inteligenci Funkce inteligence v soudobých společnostech,²⁶⁾ na její podstatě se tím však nic nezměnilo.

Konečně posledním pokusem o roztrídění definic inteligence, o kterém pokládáme za nutné se zmínit, je pokus dalšího polského autora Zdzisława Wójcika, obsažený v jeho cenné práci Vývoj pojmu inteligence.²⁷⁾ Všechny definice pojmu inteligence v jeho sociologickém významu rozděluje nejprve na dvě velké skupiny: 1. ty, které pokládají za rozhodující kritérium příslušnosti ke zmíněné kategorii vzdělání a inteligenci v psychologickém smyslu, 2. ty, které spatřují toto kritérium ve vykonávané sociální funkci. Druhou skupinu pak dále dělí na tři podskupiny: 1. definice, které chápou inteligenci jako vrstvu tvůrců kultury a vedoucích sociálního života, 2. definice, které zmíněnou kategorii vymezují jako soubor určitých profesí, 3. definice, které pod pojmem inteligence rozumějí vrstvu duševních pracovníků.

Pokus o vlastní klasifikaci definic inteligence (Výchozí teze)

O klasifikacích definic inteligence, které jsme uvedli v předchozí části, nelze napsat, že by se navzájem vylučovaly. V mnohém se, jak je na první pohled zřejmé, shodují a v mnohém se doplňují. Domníváme se, že je možné na ně navázat a mohou se stát dobrým východiskem klasifikace, o kterou se chceme sami pokusit. Mohla by se ovšem objevit oprávněná otázka, k čemu je vůbec takový

²⁵⁾ J. Szczeпаński: Mitologizacja intelektualistów, *Studia Socjologiczne* č. 3, 1962, str. 16.

²⁶⁾ J. Szczeпаński: Funkcje inteligencji we współczesnych społeczeństwach, *Kultura i Społeczeństwo*, č. 3, roč. X, 1966, str. 17–29.

²⁷⁾ Z. Wójcik: Rozwój pojęcia inteligencji, Wrocław—Warszawa—Kraków 1962.

přehled různých definic inteligence dobrý a zda má nějaký smysl. Pokusíme se na ni ihned odpovědět.

1. Tento přehled, v němž hodláme k jednotlivým skupinám definic inteligence, které se vyznačují společným základním kritériem, zaujmout kritické stanovisko, nám umožní jasně si uvědomit jejich nedostatky, a tím se při vlastním pozitivním popisu různých kategorií duševních pracovníků vyvarovat chyb a jednostranností.

2. Všechny definice inteligence vypovídají nikoli pouze o tom, jak jejich autoři chápou rozsah a obsah zmíněného pojmu, ale i o tom, jaká jsou jejich obecná teoretická východiska při zkoumání společenských problémů a jak hodnotí sociální roli oné kategorie, kterou názvem inteligence označují.²⁸⁾ Proto přehled a rozbor těchto vymezení není samoúčelem, leč vhodným východiskem teoretické analýzy objektivní pozice, role a funkce inteligence ve společnosti, ale i toho, jak se tato pozice, role a funkce různým autorům v různých dobách jevila a jeví.

Klasifikace definic inteligence není ovšem snadná záležitost. Hlavně proto, že běží o definice pocházející z různých dob a od autorů, kteří byli příslušníky různých společností. Z toho pro nás plynou dva důležité závěry. 1. Ke zmíněným definicím je třeba přistupovat historicky, to znamená, že definice, která se nám dnes jeví jako zcela neuspokojivá, mohla být v určité době relativně přesným vymezením studovaného objektu. To platí například o některých definicích z konce minulého století a prvních desetiletí našeho století, které v podmínkách společensky a hospodářsky méně vyvinutých zemí akcentovaly společné rysy příslušníků kategorie označované názvem inteligence a chápaly ji jako integrovanou sociální skupinu, což dnes už ve většině zmíněných zemí neodpovídá skutečnosti. 2. Je třeba mít na paměti, že v definicích existují i rozdíly dané „prostorovou příslušností“ autora. Musíme rozlišovat vymezení západních autorů od autorů východoevropských, a to proto, že západní autoři, hovoří-li o inteligenci, mají zpravidla na mysli pouze jednu složku této kategorie, tj. intelektuály — inteligenci tvůrčí, zatímco východoevropští autoři do tohoto pojmu obvykle zahrnují všechny duševně pracující.

Jinou potíží při klasifikaci uvedených definic je skutečnost, že jejich autoři je

²⁸⁾ Na to velmi správně upozorňuje Jan Szczepeński: „Analýza těchto definic musí jít dvěma směry. Z jedné strany, více formální, jde o to, jaká kritéria byla přijata pro zařazení určitých kategorií lidí mezi intelektuály nebo do inteligence. Z druhé, více sociologické strany, je třeba tyto definice chápat jako nástroje, pomocí kterých se řeší určité společenské otázky. Mají tedy svoji genezi v určité sociální situaci a byly implicitně či explicitně formulovány jako část určité společenské teorie usilující vyřešit jisté, pro autora společensky či politicky závažné problémy. Je tedy třeba snažit se chápat ony definice jako nástroje, pomocí kterých autoři řešili problémy, jež je zneklidňovaly, a to jak teoreticky, tak nejčastěji prakticky. Řešíme-li nějakou praktickou sociální situaci, činíme tak vždy z hlediska určité teorie společenského vývoje, nezávisle na tom, zda je ona teorie v našem myšlení jasně a přesně formulována, nebo jen mlhavě a neuvědoměle uložena. A proto při analýze oné definice se musíme snažit odhalit, jaký společenský praktický či politický problém se snažil autor s její pomocí vyřešit a o jakou teorii společenského vývoje se opíral.“ (Mitologizacja intelektualistów, *Studia Socjologiczne* č. 3, 1962, s. 7.)

vyslovovali často jen na okraji jiných úvah, nepovažovali je za hlavní teoretický problém, a proto málokdy dodržovali logická pravidla, jimiž se má každá definice vyznačovat. Jen v menším počtu případů autoři vědomě usilovali o přesnost vymezení. Kromě toho není vždy jasné, které kritérium ten který autor pokládá pro vymezení inteligence za základní a které pouze za vedlejší či doplňující. Řada vymezení několik kritérií kombinuje, což není jistě nesprávné, ale ztěžuje to klasifikaci.

Jako nejvhodnější východisko pro rozbor definic inteligence a intelektuálů, jak je nacházíme ve světové sociologické literatuře, se nám jeví tato klasifikace: I. Definice, které zmíněnou kategorii vymezují skutečnými, zdánlivými nebo autorem postulovanými *vlastnostmi* inteligence: 1. definice, vymezující inteligenci určitými psychickými vlastnostmi, 2. definice vymezující inteligenci vyšším vzděláním, než je v dané společnosti běžné, 3. definice vymezující inteligenci jejími morálními vlastnostmi. II. Definice, které zmíněnou kategorii vymezují skutečnou, zdánlivou nebo autorem postulovanou *sociální pozicí a funkcí* inteligence: 1. definice inteligence jejím zvláštním posláním ve společnosti, 2. definice inteligence jejím tvůrčím vztahem ke kultuře, 3. definice inteligence jako souboru určitých profesí, 4. definice inteligence jejím místem v sociální struktuře: a) inteligence se rozpadá mezi jednodivé třídy, b) inteligence je považována za zvláštní třídu, c) inteligence je ztotožňována jako celek s buržoazií, d) inteligence je ztotožňována jako celek s proletariátem, e) inteligence je považována za součást tzv. nových středních tříd, f) inteligence je považována za zvláštní společenskou vrstvu.²⁹⁾

ON CLASSIFICATION OF THE DEFINITIONS IN SOCIOLOGICAL WRITINGS OF THE CONCEPT INTELLIGENTSIA

Jan Sedláček

R é s u m é

While the concept intelligentsia is commonly applied today by sociologists taking the Marxist theoretical approach and is commonly used in the everyday life of socialist countries, its meaning is far from precise. The widespread tendency to see the „intelligentsia“ as a single, internally integrated group can hardly find its theoretical justification today. There have, of course, been times and countries in which the workers by brain constituted a special social stratum with a relatively high degree of integration. This was especially the case in some of the less developed countries of central and eastern Europe during the past century and at the beginning of the present. In the West, however, a similar stratum was never to be found. There were several causes for this and the article attempts to elucidate them.

Although we may recognise that some European countries possessed in the last century a fairly independent and unified stratum of intelligentsia, as the conditions giving rise to

²⁹⁾ Tato stať je součástí větší práce, v níž na ni navazuje analýza jednotlivých skupin definic inteligence, respektive intelektuálů, o jejichž klasifikaci jsme se zde pokusili.

it were gradually eliminated, it lost this character. Today we find these countries, too, as a rule at the stage when people who were classed among the intelligentsia mainly because of their education and their mental work often show such social disparities that their inclusion in a single social group is unfounded.

Nevertheless, there are still theoreticians and politicians who try to treat the intelligentsia as a single entity. The attitude stems from two circumstances: 1. adherence to the traditional idea of the intelligentsia, 2. a simplified view of class structure in capitalist and, especially, socialist society; until recently this was proclaimed as a consistent Marxist approach, but it was based on some of the distorted and vulgarised views propagated by Stalin.

Attempts to define the intelligentsia as a specific social entity have in recent times inevitably run into difficulties because their purpose was to force socially quite distinctive categories into a single compartment. Such definitions never succeeded in encompassing the group as a whole, but were confined to the part that the given author considered to be the most important. Hence the multiplicity of definitions to be found in theoretical writings and the extraordinary variety of guises accorded to the intelligentsia in current thinking.

Today we also have a number of attempts to classify these definitions. The article mentions those by Volfson, Bláha, Żarnowski, Szczepański and Wójcik.

The classification is no easy matter, mainly because the definitions date from various periods and are by authors living under differing social orders. Two conclusions follow: 1. The approach has to be historical; definitions that seem quite unsuitable today may in their day have been fairly exact descriptions of the subject under investigation. 2. We have to distinguish between the work of western authors and those from eastern Europe because the former usually have in mind only one section when speaking of the category of intelligentsia, i. e. the intellectuals or creative intelligentsia, while the eastern European writers as a rule include all workers by brain.

We consider that the following classification provides the most suitable basis for analysing the definitions of intelligentsia and intellectuals to be found in the sociological writings of different countries: I. Definitions delimiting the said category by means of actual, apparent or postulated characteristics of the intelligentsia: 1. definitions delimiting the intelligentsia by certain psychic characters, 2. definitions delimiting the intelligentsia by higher levels of education than are common in the given community, 3. definitions based on moral qualities of the intelligentsia. II. Definitions delimiting the intelligentsia by means of actual, apparent or postulated social position and functions: 1. definitions of the intelligentsia based on a special mission in society, 2. definitions based on their creative relationship to culture, 3. definitions referring to a sum of certain professions, 4. definitions referring to their place in the social structure: a) the intelligentsia is broken down among different classes, b) it is regarded as a distinct class, c) it is equated as a whole with the bourgeoisie, d) it is equated as a whole with the proletariat, e) it is regarded as part of new, so-called middle classes, f) it is regarded as a distinct social stratum.